1. Inleiding

In dit Eindverslag inspraakreacties behandelen we de inspraakreacties die naar aanleiding van de terinzagelegging van het Programma Duurzaam Ooststellingwerf 2026-2030 zijn ingediend.

Paragraaf 2 geeft een overzicht van de publicaties en in paragraaf 3 is een overzicht van de ontvangen inspraakreacties opgenomen. Paragraaf 4 beschrijft de inhoud van de inspraakreacties en beantwoording ervan. Paragraaf 5 geeft een overzicht van de wijzigingen en/of aanpassingen vergeleken met het concept programma.

2. Gevolgde inspraakprocedure

De bekendmaking van het Programma Duurzaamheid is op 29 september 2025 gepubliceerd in het Gemeenteblad. Het Programma Duurzaamheid heeft zes weken ter inzage gelegen voor inspraak: van 30 september 2025 tot en met 10 november 2025. De mogelijkheid tot inspraak is (herhaaldelijk) gecommuniceerd via de publicatiepagina van de Nieuw Ooststellingwerver, de gemeentelijke sociale media kanalen en website. Daarnaast zijn keten-/samenwerkingspartners actief gemaild om hen te attenderen op de terinzagelegging.

3. Overzicht inspraakreacties

Tijdens de inspraakperiode zijn er tien inspraakreacties ontvangen. De inspraakreacties zijn binnen de gestelde termijn ontvangen en daarom ontvankelijk.

Van de volgende partijen is binnen de inspraakperiode een inspraakreactie ontvangen:

Nr.	Naam	Datum ingekomen
1	ELAN Zuidoost Friesland	7-10-2025
2	Plaatselijk belang Waskemeer	14-10-2025
3	Indiener 1	26-10-2025
4	Gebiedscoöperatie Zuidoost Friesland	27-10-2025
5	Stichting De Kleine Boerderij	5-11-2025
6	Vitens	5-11-2025
7	Indiener 2	7-11-2025
8	GGD Fryslân	10-11-2025
9	Liander	10-11-2025
10	Nederlandse Melkveehouders Vakbond afdeling Friesland	10-11-2025

4. Inhoud inspraakreacties en reactie gemeente

In deze paragraaf worden de inspraakreacties weergegeven en beantwoord. In de beantwoording geven we ook aan of de inspraakreactie wel of niet heeft geleid tot aanpassingen in het concept programma Duurzaamheid. In paragraaf 5 staan de aanpassingen woordelijk beschreven.

Inspraakreacties zijn openbaar, maar op grond van de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) moeten de namen en adressen van indieners, als het geen bedrijven of instellingen zijn, in vrij toegankelijke digitale documenten worden geanonimiseerd.

Nr.	ELAN Zuidoost Friesland	Reactie gemeente
1	Inhoudelijk geen aandachtspunten of opmerkingen over het programmaplan. Wel in het kader van verwachtingsmanagement een opmerking; ELAN wordt in het document een aantal malen (terecht) genoemd als partij en ELAN heeft ook ambities op deze thema's. Maar, ELAN heeft in haar eigen begroting maar beperkte mogelijkheden en middelen om een rol te spelen. Het is dus niet zo dat wij geen rol willen spelen, maar wij worden beperkt door de eigen begroting. Waar ruimte is om inzet te faciliteren zijn binnen ELAN wel mogelijkheden om dat in te vullen en zullen dan ook graag een actieve rol spelen	Hartelijk dank voor uw reactie op het programmaplan duurzaamheid. Voor de zomer heeft u de tijd genomen om met ons mee te lezen in het concept programmaplan voordat dit bestuurlijk werd behandeld. Dit hebben wij erg gewaardeerd en uw zienswijze van juni 2025 heeft ons geholpen om het programmaplan aan te scherpen voor de inspraakperiode. Wij vinden het fijn dat u laat weten dat u geen inhoudelijke aandachtspunten of opmerkingen meer over het programmaplan heeft. Bedankt voor uw aandachtspunt wat betreft verwachtingsmanagement. Wij waarderen dat ELAN een actieve rol wil spelen als samenwerkingspartij in de uitvoering van het programmaplan. Het belangrijkste is wat ons betreft dat we elkaar weten te vinden in de uitvoering van het programmaplan. ELAN staat nu op meerdere plaatsen in het programmaplan benoemd als samenwerkingspartij. Hiermee is ELAN in beeld wanneer we met een actie aan de slag gaan. Dat lijkt ons ook het juiste moment om met elkaar te bespreken wat er wel/niet mogelijk is qua inzet binnen uw eigen begroting. **Aanpassingen** Geen aanpassingen.

Nr.	Plaatselijk belang Waskemeer	Reactie gemeente
2	Wat fijn dat de gemeente Ooststellingwerf groene ambities heeft. Wij hebben het programma globaal gelezen en constateren dat ook in dit stuk wordt aangegeven dat de gemeente wil blijven anticiperen op de duurzaamheid (en verbeteringen wil doorvoeren). Daarnaast is het fijn om te lezen dat dit integraal met andere programma's wordt opgepakt. In het buitengebied van Waskemeer hebben we (DES) eerder de samenwerking gezocht met Landschapsbeheer Friesland. Waarbij Landschapsbeheer Friesland vanuit hun ambities (door hun ontvangen subsidie hiervoor) voor meer houtsingels een aantal gesprekken heeft gevoerd met plaatselijke agrariërs voor het planten van meer houtsingels. Daar zijn volgens ons (maar dit gaat nu buiten ons om) afspraken gemaakt voor ten minste 1 extra houtsingel.	Hartelijk dank voor uw reactie op het programmaplan duurzaamheid. Wij waarderen dat u de tijd heeft genomen om het programmaplan globaal te lezen en uw reactie aan ons door te geven. Wij stellen dit zeer op prijs. Ook vinden wij het mooi om te lezen dat Plaatselijk belang Waskemeer ook groene ambities heeft en dat u de samenwerking heeft gezocht met Landschapsbeheer Friesland voor het buitengebied van Waskemeer voor meer houtsingels. **Aanpassingen** Geen aanpassingen.

Nr.	Indiener 1	Reactie gemeente
3	In het duurzaamheidsplan staat een plattegrondje opgenomen met de kernen, waar pictogrammen bij staan. Wat ik mis bij Makkinga, is biodiversiteit en groenherstel. De biodiversiteit is daar niet onder druk gekomen door het klimaat o.i.d., maar door menselijk ingrijpen. Op het Muldersveld is vorig jaar een hele rij bomen gekapt, in de laan ernaast zit op de hoek een groot gat omdat daar bomen zijn gekapt, en een hele grote monumentale eik? Is gekapt langs de Wemerweg. Alles voor de nieuwbouw. Er zou in het najaar begonnen worden met beplanting langs de verbreedde sloot, kant Van Brederodeweg, zodat het sneller een groene wijk wordt. Dit zou vóór de bouw plaatsvinden, is afgesproken op de vergaderingen in het dorpshuis, zodat we vanuit onze tuin eerder weer kunnen uitkijken op groen ipv huizen. Hoe zit het met die aanplanting en de biodiversiteit? Dit is toch een uitgelezen kans om er een mooie en voor insecten aantrekkelijke groenstrook van te maken. Hoe zit het met de herbeplanting van de gekapte bomen? Gezien de grote kale oppervlakte die nu ontstaan is, en het ontbreken nu van de hazen en buizerds, lijkt het me toch een uitgelezen kans om de plannen voor duurzaamheid vorm te geven in Makkinga zodat er tenminste weer iets van een natuurlijk en landschappelijk karakter kan ontstaan. Tenslotte neemt het Muldersveld een belangrijk gedeelte in van het dorp.	Hartelijk dank voor uw reactie op het programmaplan duurzaamheid. Wij waarderen dat u de tijd heeft genomen om het programmaplan door te lezen en uw input aan ons mee te geven. De plattegrond waar u op doelt staat als bijlage opgenomen in het programmaplan en komt uit het Uitvoeringsplan Klimaatadaptatie Ooststellingwerf 2025-2030. Voor het Uitvoeringsplan Klimaatadaptatie is inzichtelijk gemaakt wat klimaatverandering betekent voor Ooststellingwerf. De pictogrammen in de plattegrond geven aan wat voor gevolgen klimaatverandering heeft per dorp/gebied in de gemeente. Woningbouwplannen zijn niet in deze plattegrond meegenomen. Voor het woningbouwplan in Makkinga moesten inderdaad een aantal bomen en de boomsingel verwijderd worden. Er wordt gewerkt aan een beplantingsplan om de groenstructuren te herstellen en te verbeteren. Wanneer het beplantingsplan er is, nodigen wij de buurt uit voor een informatiebijeenkomst. Op 30 oktober 2025 hebben wij deze informatie per mail met u gedeeld. **Aanpassingen** Geen aanpassingen.

Nr.	Gebiedscoöperatie Zuidoost Friesland	Reactie gemeente
4	Graag maken wij gebruik om te reageren op uw concept Programma Duurzaamheid 2026-2030. Het programma biedt een breed scala aan thema's waaraan de komende tijd gewerkt gaat worden. De integrale aanpak die daarbij wordt voorgestaan spreekt ons zeer aan. Bij al deze thema's spelen bewustwording, participatie en educatie een wezenlijke rol. Dat wordt in de nota ook als de rode draad gezien en als sleutel tot succes. Wij kunnen dat alleen maar van harte onderschrijven. Precies voor dat doel is in 2021 de Gebiedscoöperatie Zuidoost Friesland opgericht. Wij willen de partijen die actief zijn het buitengebied verbinden en inwoners bewust maken van ontwikkelingen in hun fysieke leefomgeving. Voor de doelstelling van de Gebiedscoöperatie zie de website www.gebiedscooperatiezof.nl. De afgelopen periode heeft de Gebiedscoöperatie succesvolle programma's en (deel)projecten uitgevoerd in het kader van Biodivers Cultuurland en het Ontwikkelperspectief Ooststellingwerf. Momenteel participeert de Gebiedscoöperatie in de werkgroep landbouw van het Overlegorgaan Drents-Friese Grensstreek en is ze in gesprek met Wetterskip Fryslân over mogelijke gebiedsontwikkeling in het Tjonger gebied. Daarnaast zijn er publieksbijeenkomsten georganiseerd over het Watersysteem en de Drinkwatervoorziening in Friesland, een avond over gemeentelijk groenbeheer in samenwerking met uw gemeente en een avond over lokale initiatieven op het terrein van voedselproductie. Op deze avonden - onder de noemer van Streekcafés - zijn wij erin geslaagd "gewone" inwoners voor deze thema's te interesseren, door een programma aan te bieden voor mensen die niet dagelijks met deze materie te maken hebben. We hebben deze lezingen dankzij fondsen kunnen financieren. Gelet op onze bovengenoemde inzet voor het buitengebied van en de al lopende samenwerking met de gemeente Ooststellingwerf, kijken wij ervan op dat de Gebiedscoöperatie bij de uitvoering van de diverse speerpunten niet als samenwerkingspartner wordt genoemd terwijl je zou verwachten dat juist een integraal opererende partij zonder deelbelang hiervoor in beeld zou zijn. Het platform 'Biodivers Cultuurland' wordt wel genoemd als zijnde 'afgerond', maar hierin zouden we graag als partners willen blijven werken. Wij constateren dat de Gebiedscoöperatie wel genoemd wordt onder speerpunt 1, Duurzaam Landelijk Gebied. Naar onze mening kunnen we bij de uitwerking van andere speerpunten ook een rol spelen. We doelen dan vooral op de uitwerking van de speerpunten bij de thema's Sociale Duurzaamheid, Biodiversiteit en Participatie. Concreet stellen wij voor de Gebiedscoöperatie Zuidoost Friesland als samenwerkingspartner toe te voegen bij speerpunt 2 van het thema Sociale Duurzaamheid, speerpunt 3 bewustwording en educatie van het thema Biodiversiteit en tot slot de uitwerking van het thema Participatie. Wij trekken graag samen met de gemeente Ooststellingwerf op rondom het Programma Duurzaamheid 2026-2030.	Hartelijk dank voor uw reactie op het programmaplan duurzaamheid. Wij waarderen dat u de tijd heeft genomen om het programmaplan door te lezen en uw input aan ons mee te geven. Uw onderschrijving van de integrale aanpak van het programmaplan en het belang van bewustwording, participatie en educatie, stellen wij zeer op prijs. In uw reactie lezen wij terug dat u veel kansen ziet om samen te werken aan de thema's. Wij stellen dit zeer op prijs en werken graag met u samen in de uitvoering. In het definitieve programmaplan hebben wij Gebiedscoöperatie Zuidoost Friesland als samenwerkingspartner toegevoegd bij: • Thema Sociale Duurzaamheid, tabel wat gaan we daarvoor doen, speerpunt 2, kolom samenwerking extern; • Thema Biodiversiteit, tabel wat gaan we daarvoor doen, actie Uitvoeringsplan Biodiversiteit, kolom samenwerking extern; • Thema Biodiversiteit, tabel wat gaan we daarvoor doen, actie Uitvoeringsplan Educatie en bewustwording, kolom samenwerking extern. In de bijlage van het nieuwe programmaplan is een terugblik op de behaalde resultaten van het vorige programmaplan duurzaamheid 2021-2025 opgenomen. Hierin stond als actie het faciliteren van het opzetten van een platform lokale biodiversiteit. Deze actie is met het oprichten van het platform Biodivers Cultuurland afgerond. Het hoofdstuk Participatie beschrijft hoe wij de participatie voor de totstandkoming van het programmaplan hebben vormgegeven en hoe wij de participatie in de uitvoering verder vormgeven. Hier stonden een aantal samenwerkingspartners met naam genoemd als onderdeel van het proces totstandkoming van het programmaplan. In het definitieve programmaplan hebben we dit hoofdstuk meer op hoofdlijnen geformuleerd en noemen we hier geen organisaties meer bij naam. In de tabellen in de themahoofdstukken onder het kopje 'wat gaan we doen' staan in de kolom 'samenwerking extern' de samenwerkingspartners die we willen betrekken bij de uitvoering van een actie. Gebiedscoöperatie Zuidoost Friesland is hier nu op meerdere plaatsen aan toegevoegd en wij betrekken u wanneer wij aan de slag gaan met de uitvoering. **Aanpassingen** Gebiedscoöperatie Zuidoost Friesland is op drie plaatsen in het programmaplan toegevoegd als samenwerkingspartner. Het hoofdstuk Participatie is op hoofdlijnen geformuleerd.

Nr.	Stichting De Kleine Boerderij	Reactie gemeente
5	Mijn reactie is geheel positief, en dat geldt ook voor het bestuur van sociale voedseltuin De Kleine Boerderij: we zien veel aanknopingspunten met onze activiteiten en met onze ambitie. Vooral onderstaande passages raken aan onze missie: gezond eten toegankelijk maken voor iedereen. En inderdaad: als je beseft dat wij met 5000m2 teeltoppervlak al 200 huishoudens van lente tot en met de herfst wekelijks kunnen voorzien van groenten, fruit, aardappels en kruiden, dan is het heel goed mogelijk om alle inwoners van Ooststellingwerf (72% landbouwgrond) toegang te geven tot lokaal verbouwd, onbespoten eten. Maar, dan moet er ook flink worden ingezet op een verandering van eetgedrag: eten met de seizoenen, minder bewerkt / gemaksvoedsel en meer kennis van hoe je gemakkelijk en goedkoop een gezonde maaltijd maakt voor je gezin. En ook dat is ons doel: mensen handvatten geven om gezonde maaltijden te bereiden. Bijvoorbeeld door meal prep café's (start deze maand) Heerlijk Happen Haerenkwartier en workshops die we geven op de tuin. Dit past goed bij onder andere jullie kennis- en inspiratiesessie over voeding/educatie en bewustwording. Wij geloven niet in folders of 'droge' voorlichting, maar laagdrempelig samen met mensen aan de slag! Als iets leuk en lekker is, willen mensen dat vanzelf weer doen. Kortom: we staan te trappelen om partner te worden! We horen graag hoe we kunnen aansluiten bij de ontwikkeling van het uitvoeringsprogramma. 3. Lokaal, vers en onbewerkte voeding is voor alle inwoners beschikbaar. 72% van de oppervlakte van Ooststellingwerf bestaat uit landbouwgrond[17]. Als gemeente hebben we dus de mogelijkheid om lokaal onze eigen voeding te produceren. Toegang tot lokaal, vers en onbewerkte voeding draagt bij aan kortere voedselketens, de gezondheid van inwoners en bewustwording over voedselproductie. Kortere voedselketens waarbij zoveel mogelijk lokaal verbouwd en geconsumeerd wordt, hebben een positieve impact op de CO_2-uitstoot doordat er bijvoorbeeld minder logistiek nodig is. We investeren samen met gezondheid in educatie en bewustwording over de impact van voeding op gezondheid, voedselverspilling en zetten ons in voor het verminderen van het gebruik van schadelijke en/of chemische middelen bij lokale voedselproductie. We richten ons daarbij ook op de teelt en consumptie van plantaardige eiwitbronnen die bijdragen aan de eiwittransitie.	Hartelijk dank voor uw positieve reactie op het programmaplan duurzaamheid. Wij waarderen dat u de tijd heeft genomen om het programmaplan door te lezen en uw reactie aan ons door te geven. In uw reactie lezen wij terug dat u veel aanknopingspunten ziet tussen uw activiteiten en ambitie en speerpunt 3 van het thema Sociale Duurzaamheid uit het programmaplan. En dat u graag partner wilt zijn in de uitvoering van het programmaplan. Wij stellen dit zeer op prijs en werken graag met u samen in de uitvoering. In het definitieve programmaplan hebben wij stichting De Kleine Boerderij toegevoegd als samenwerkingspartner extern bij: • Thema Sociale Duurzaamheid, tabel wat gaan we daarvoor doen, speerpunt 3, actie Uitvoeringsplan Sociale duurzaamheid, kolom samenwerking extern; • Thema Sociale duurzaamheid, tabel wat gaan we daarvoor doen, speerpunt 3, actie Uitvoeringsplan Educatie en bewustwording, kolom samenwerking extern. Wanneer wij aan de slag gaan met de ontwikkeling van de uitvoeringsplannen, betrekken wij u als samenwerkingspartner. **Aanpassingen** Stichting De Kleine Boerderij is op twee plaatsen in het programmaplan toegevoegd als samenwerkingspartner.

Nr.	Vitens	Reactie gemeente
6	Met belangstelling hebben we jullie concept Programma Duurzaamheid doorgenomen, waarin een realistisch maar ook uitdagend ambitienivo wordt aangehouden. We hebben ons met name op het onderdeel Klimaatadaptatie gericht. Vitens realiseert zich dat alle 6 thema's bijdragen aan een duurzame toekomst, maar vanuit de relatie met drink-, regen-, grond- en oppervlaktewater komt dit concreet samen in het onderdeel Klimaatadaptatie. De 3 genoemde speerpunten op pagina 26 nl leefbare dorpen, regenwater vasthouden en klimaatbestendige nieuwbouw ondersteunen ook onze visie op klimaatadaptatie. Inzet op klimaatmitigatie is natuurlijk het beste, maar de realiteit is dat de klimaatverandering al is ingezet, dus we zullen ons ook moeten aanpassen aan klimaat. Thema's (op pagina 29) • De leefbare dorpen met oa aandacht voor voldoende groen, koelte en waterberging zullen ook een positief effect hebben op het waterverbruik: in een koelere omgeving verdampt minder water uit de bodem/gewas en ook in een koelere omgeving zal de consument/burger/bedrijf minder water verbruiken; meer waterberging en daarmee meer infiltratie zorgt voor aanvulling van de voorraden aan grondwater en daarmee aan de continuïteit voor het kunnen winnen van drinkwater; Vitens ondersteunt daarom dit thema volledig • Het langer vasthouden van regenwater ook in het landelijk gebied, sluit aan op bovenstaande opmerking in het bebouwde gebied; aangezien 72% van het oppervlak van de gemeente Ooststellingwerf een agrarische bestemming heeft, heeft het vasthouden en bergen van water op dit grote oppervlak uiteindelijk meer resultaat voor de aanvulling van de grondwatervoorraad door infiltratie dan de 3% aan oppervlak voor wonen/bebouwing. Ook voor de 20% aan oppervlakte voor bos en natuur is het vasthouden van water essentieel, zeker om droge periodes te kunnen weerstaan. Voor de continuïteit van het kunnen leveren van drinkwater is dit thema erg belangrijk voor Vitens. Samen met onder meer het waterschap zal dit, zo nodig en zo mogelijk, verder uitgewerkt kunnen/moeten worden en waar nodig via gebiedsprocessen worden gerealiseerd • De klimaatbestendige nieuwbouw volgens de landelijke maatlat, waarbij rekening wordt gehouden met het bodem- en watersysteem, heeft volgens Vitens uiteindelijk ook een positief effect op de waterbalans; meer infiltratie van regenwater door afkoppeling van het riool en oa aanleg van gescheiden rioolstelsels dragen ook bij aan een vergrote infiltratie van water in de bodem en vullen daardoor de grondwatervoorraad weer aan. Aanpassingen in nieuwbouw die zorgen voor meer koelte, dragen, hoe gering ook, naast een gezonder leefklimaat voor de bewoners ook voor een iets lager waterverbruik, wat weer gunstig is en zorgt voor een lager waterverbruik. In het schema op pagina 46 van het concept programma duurzaamheid willen we de volgende onderdelen nog toelichten:	Hartelijk dank voor uw reactie op het programmaplan duurzaamheid. Wij waarderen dat u de tijd heeft genomen om het programmaplan door te lezen en uw input mee te geven voor het onderdeel Klimaatadaptatie. In uw inspraakreactie lezen wij terug dat de drie genoemde speerpunten onder het thema Klimaatadaptatie de visie van Vitens op klimaatadaptatie ondersteunen. In uw inspraakreactie onderbouwt u waarom deze speerpunten ook voor (drink)water van belang zijn. Wij hebben uw onderbouwing opgenomen in het definitieve programmaplan als voetnoot bij de speerpunten van het thema Klimaatadaptatie. Dit benadrukt voor ons ook het belang van een goede samenwerking in de uitvoering van het programmaplan. Wij werken daarin graag met u samen. In de bijlage van het programmaplan is een plattegrond opgenomen van gemeente Ooststellingwerf waarin inzichtelijk is gemaakt wat klimaatverandering betekent voor Ooststellingwerf. In uw inspraakreactie geeft u een toelichting op een aantal onderdelen in deze plattegrond ('In het schema op pagina 46…..'). Hieronder reageren wij op uw punten: 1. Afkoppelen en gescheiden rioolstelsel heeft ook onze aandacht en we werken hieraan vanuit het Water- en Rioleringsprogramma 2025-2029 en het Uitvoeringsplan Klimaatadaptatie Ooststellingwerf 2025-2030. De gemeente is betrokken bij het opstellen van het gebiedsdossier Terwisscha. Binnen en nabij het grondwaterbeschermingsgebied Terwisscha ligt weinig vrijverval riolering en er zijn geen overstorten. In het gebiedsdossier staat dat het risico op vervuiling van grondwater vanuit de riolering zeer klein is. Met het vaststellen van het Water- en rioleringsprogramma 2025 – 2029 heeft de gemeente ervoor gekozen om bij vervangingen van de riolering altijd het regenwater af te koppelen. Bij nieuwbouw worden tegenwoordig alleen nog maar gescheiden systemen aangebracht. 2. Wij erkennen de samenhang tussen de thema's Klimaatadaptatie en Biodiversiteit. Vanuit het Uitvoeringsplan Klimaatadaptatie willen we met een subsidieregeling inwoners stimuleren om zelf klimaatadaptatieve maatregelen te nemen op het gebied van bijvoorbeeld waterbesparing, wateropslag en vergroenen. Vanuit het thema Biodiversiteit werken we aan duurzaam groenbeheer, minder verstening en een groene leefomgeving. Hier ligt een raakvlak met het thema Klimaatadaptatie. Het raakvlak met dit thema staat nog niet in de tabel 'wat gaan we daarvoor doen' onder het thema Biodiversiteit. We voegen het thema Klimaatadaptatie in de kolom raakvlakken thema's, toe. 3. Hier nemen we kennis van. 4. Wij ondersteunen uw punt. Bij het thema Biodiversiteit, speerpunt 3 staat het belang van een gezonde bodem en de relatie met water beschreven. In het themahoofdstuk Biodiversiteit is het raakvlak met het thema Klimaatadaptatie opgenomen (zie onze reactie bij punt 2). 5. De invloed van droogte en wateroverlast op het drinkwatersysteem erkennen wij. Onze aanpak klimaatadaptatie past daar bij. Zo hopen we ook een positieve bijdrage aan het drinkwatersysteem te leveren. 6. Hier nemen we kennis van.

	1. Overlast vuil rioolwater: het is voor Vitens erg van belang, zoals ook gemeld en opgemerkt bij het opstellen van de gebiedsdossiers van onze winningen in Friesland, waarbij jullie gemeente ook is betrokken en waar we momenteel mee bezig zijn samen met de provincie Fryslan (tav winning Terwisscha), dat waar mogelijk afgekoppeld gaat worden en gescheiden rioolstelsel worden aangelegd voor vuil water, resp. regenwater. Daarmee is de kans dat riooloverstorten bij piekbuien in werking treden, veel kleiner geworden. Daarmee neemt voor onze winning in Terwisscha op termijn de kans af dat er vervuild water bij in onze winputten gaat komen 2. De effecten van de droogte in de kernen kan worden gemitigeerd door het regenwater uit eerdere perioden te bergen via wadi's, regentonnen, vijvers ed; de regengoten zijn dan niet aangesloten op het rioolstelsel maar komen uit in de tuin of het gemeentelijk plantsoen en vullen zo de bodem voorraad aan water aan; bovendien zorgt het water voor een afkoelend effect in de bebouwde omgeving; ook aanleg van meer groen draagt bij aan een beter en koeler leefklimaat; voor het tegengaan van leidingopwarming is Vitens ook gebaat bij groen en schaduw boven haar waterleidingen; het plaatsen van bomen die diep wortelen en de waterleidingen kunnen beschadigen, moet worden voorkomen. Struikgewas en laag groen in de buurt van waterleidingen aanleggen is daarmee een betere oplossing; het drinkwater mag in de leidingen niet warmer worden dan 25 graden ivm het mogelijk ontstaan van legionella; maar in de praktijk gaat dat tot nu toe nog goed, maar is wel een aandachtspunt als de klimaatopwarming verder doorzet 3. De afname van de waterkwaliteit van oppervlaktewater door hitte en droogte is ook voor Vitens een aandachtspunt; naast de gezondheidseffecten voor mens en dier kan het vervuilde oppervlaktewater bij infiltratie mogelijk op lange termijn leiden tot een verminderde waterkwaliteit van het grondwater wat Vitens weer op gaat pompen om er drinkwater van te maken 4. Voldoende biodiversiteit zorgt voor een gezonde(re) bodem dan het ontstaan van monoculturen, zoals in de landbouw vaak aan de orde is; vandaar dat Vitens het belang van biodiversiteit inziet en ondersteunt, om daarmee ook te zorgen voor een kwalitatief goed bodemfilter (filter nul, zoals wij dat noemen, voordat het bij onze zuivering bij de winningen terecht komt); het bodemleven is vaak beter ontwikkeld bij meer biodiversiteit, waardoor de micro organismen ook beter de eventueel aanwezige vervuilende stoffen kunnen afbreken 5. De droogte en wateroverlast in het landelijk gebied heeft uiteindelijk en op termijn ook invloed op het drinkwatersysteem: belangrijk is om in natte tijden zoveel mogelijk water te bergen en vast te houden voor infiltratie om de bodemvoorraden aan te vullen, om hiervan in droge tijden weer gebruik te kunnen maken 6. Natuurbranden: voor het blussen hiervan is het gebruik van oppervlaktewater waar mogelijk, de beste optie vanuit Vitens gezien, omdat hiermee het drinkwaterverbruik wordt beperkt. We hopen dat onze opmerkingen in jullie programma Duurzaamheid opgenomen gaan worden en daarmee volgens ons bijdragen aan een goed overzicht van de gevolgen van het veranderende klimaat voor de gehele waterketen en een beter inzicht in de te nemen maatregelen.	**Aanpassingen** In het themahoofdstuk Klimaatadaptatie is de onderbouwing van Vitens toegevoegd met voetnoten. In het themahoofdstuk Biodiversiteit is het raakvlak met het thema Klimaatadaptatie toegevoegd.

Nr.	Indiener 2	Reactie gemeente
7	Met belangstelling en waardering hebben wij kennisgenomen van het gemeentelijk plan Duurzaam Ooststellingwerf 2026/2030. In het streven naar de daarin geformuleerde duurzaamheidsdoelstellingen verzoeken wij de gemeente evenwel om nadrukkelijk aandacht te besteden aan mogelijke negatieve neveneffecten van bepaalde programma's. Deze effecten dienen tijdig en volledig te worden onderkend, zodat waar nodig mitigerende maatregelen kunnen worden getroffen ter bescherming van de leefkwaliteit van omwonenden. Gelieve de volgende suggesties in overweging te nemen met betrekking tot Sectie 8: Energietransitie. Wij wonen op het platteland van Laagduurswoude. Een toename van geluidsoverlast in onze omgeving vormt een belangrijke milieufactor die de kwaliteit van leven en de fysieke en mentale gezondheid in deze buurt nadelig beïnvloedt. De geluidsoverlast is een direct gevolg van de uitvoering van het energietransitie programma 2020–2025. **Wij suggereren dat het windturbine programma voor landbouwers, dat in het vorige energietransitie plan is gestart, aan strengere regelgeving moet worden onderworpen. Hoewel duurzame energieopwekking belangrijk is, mag dit niet ten koste gaan van het landschap, de leefbaarheid van het platteland en de rechten van omwonenden. Op dit moment ontbreekt het aan duidelijke richtlijnen omtrent geluidsnormen. Een striktere regelgeving moet ervoor zorgen dat de maximale toegestane geluidoverlast van een windturbine wordt verlaagd en dat de belangen van lokale gemeenschappen worden gehandhaafd.** Onze ervaring betreft een naburige windturbine waarvan de defecte generator al twee jaar een constant hoorbaar gejank produceert. De betreffende boer zit helaas klem tussen de terughoudendheid van de fabrikant om het probleem op te lossen en zijn eigen streven naar energie-efficiëntie. De gedepueerden in deze situatie zijn de omwonenden, die de geluidsoverlast dagelijks 24 uur lang moeten verdragen en waarvan de relatie met hun buurman onder druk is komen te staan doordat zij steeds opnieuw moeten klagen zodra de turbine in de wind draait. (De turbine moet nog gerepareerd worden.) **Het mestvergister programma voor boeren om groen gas te produceren moet eveneens strengere geluidsnormen in het plan opnemen.**	Hartelijk dank voor uw reactie op het programmaplan duurzaamheid. Wij waarderen dat u de tijd heeft genomen om met ons mee te lezen en te reageren. U verzoekt ons om nadrukkelijk aandacht te besteden aan de mogelijke negatieve neveneffecten van bepaalde programma's. En heeft een aantal suggesties voor ons om in overweging te nemen. Hieronder reageren wij op uw inspraakreactie en suggesties. **Energietransitie** Wij vinden het vervelend voor u dat u door een defect aan een naburige windturbine geluidsoverlast ervaart. Wij begrijpen dat u op basis van deze ervaring zorgen heeft over geluidsoverlast in uw leefomgeving als gevolg van het thema Energietransitie. Het Programma Duurzaam Ooststellingwerf 2026-2030 is een programma op hoofdlijnen. Het geeft kaders voor de komende beleidsperiode. In de inleiding van het programma Duurzaamheid beschrijven wij de uitdagingen gerelateerd aan duurzaamheid. Eén van deze uitdagingen is dat er grote opgaven liggen in de gedeelde ruimte. Bijvoorbeeld de overgang naar een duurzaam energiesysteem, opgaven in de landbouw, het vergroten van de biodiversiteit en het klimaatbestendig maken van de leefomgeving. Daarnaast liggen er ook vanuit andere beleidsvelden opgaven, bijvoorbeeld voor wonen, verkeer en vervoer, water, riolering, recreatie en toerisme. We hebben dus te maken met een complexe ruimtelijke puzzel met verschillende opgaven die impact hebben op onze ruimte. Deze uitdaging vraagt van ons dat we opgaven integraal bekijken. Het betekent ook dat negatieve neveneffecten van deze complexe ruimtelijke puzzel niet volledig uit te sluiten zijn. Ook moet voldaan worden aan de geldende normen voor bijvoorbeeld geur, geluid, stof en dergelijke. De Fryske Utfieringstsjinst Miljeu en Omjouwing (FUMO) houdt hier toezicht op. Alle belangen moeten dus worden meegewogen, waarbij we in elke situatie naar de juiste balans zoeken. Dit geldt ook voor de uitvoering van het programma Duurzaamheid. Elektrische landbouwvoertuigen Als onderdeel van speerpunt 1 van het thema Duurzaam landelijk gebied, willen we jaarlijks een kennisbijeenkomst organiseren over mogelijkheden om de uitstoot van broeikasgassen terug te dringen in het landelijk gebied. Wij nemen uw suggestie hierin mee door de uitstoot van landbouwvoertuigen als onderwerp te agenderen. **Duurzaam landelijk gebied** Aanplant en herstel boomsingels Onder het speerpunt 1 van het themahoofdstuk Duurzaam landelijk gebied benoemen wij dat wij het terugbrengen van boomsingels en heggen willen stimuleren. Vanuit dit thema doen we dit in de vorm van het organiseren van kennisbijeenkomsten. Dit onderwerp hangt ook samen met het thema Energietransitie, waarbij we vanuit speerpunt 4 door middel van de aanplant van bomen en organische (bouw) materialen CO_2-uitstoot willen vastleggen. Het terugbrengen van boomsingels is hier onderdeel van. Samen met de provincie Fryslân zetten we in op het versterken van de natuur- en landschapselementen (Groenblauwe dooradering) in onze gemeente.

De gemeente heeft vorig jaar een dergelijk programma goedgekeurd voor onze buurt. Destijds heeft er geen enkele discussie plaatsgevonden over de te verwachten geluidsniveaus van de installaties, noch over beperkingen om te waarborgen dat omwonenden geen overlast zouden ondervinden. Na inmiddels meerdere van deze installaties te hebben bezocht, realiseren wij ons dat het geproduceerde geluid vrijwel continu en ondraaglijk is. Voordat dit programma wordt gerealiseerd, moet het geluid dat door deze installaties wordt geproduceerd worden aangepakt om de rust en stilte in de omgeving te waarborgen.

Overweeg het invoeren van een stimuleringsmaatregel of een subsidie om boeren te ondersteunen bij de overstap naar elektrische dozers, ter vermindering van geluidsoverlast en emissies.

Een grote producent van zowel geluid als CO2 overlast op een boerderij is het gebruik van diesel "dozers" om veel taken op het erf van een boer uit te voeren. Een subsidie of stimulans om over te stappen naar elektrische dozers, zou het hoge geluidsniveau van deze machines aanzienlijk verminderen en tevens de CO2 voetafdruk verkleinen.

Gelieve de volgende suggestie in overweging te nemen met betrekking tot Sectie 4: Duurzame Plattelandsgebieden.

Bevorder en stimuleer de aanplant en het herstel van boomsingels tussen landbouwpercelen, ter bevordering van biodiversiteit, landschapskwaliteit en ecologische veerkracht.

In de afgelopen jaren zijn veel boomsingels langs landbouwpercelen gekapt. Waar voorheen een hoge en dichte rij volwassen bomen van verschillende soorten stond, rest nu slechts enkele bomen en uitlopers van stronken. Er zou een stimulans kunnen komen om boeren aan te moedigen deze boomsingels opnieuw aan te planten, en er moet een handhaafbare regeling worden ontwikkeld om kaalkap in de toekomst te voorkomen.

Dank u voor uw aandacht.

Aanpassingen

Geen aanpassingen.

Nr.	GGD Fryslân	Reactie gemeente
8	Mooi om te lezen hoe de gemeente de komende jaren wil inzetten op dit belangrijke thema. We hebben hier vanuit o.a. onze advisering op het vlak van Gezonde leefomgeving en publieke gezondheid, nog enkele aanvullingen op. Die vindt u hieronder puntsgewijs met verwijzing naar de desbetreffende pagina: • Duurzaam landelijk gebied (p.12) • In het landelijk gebied ligt een mooie kans om naast broeikasgasreductie ook andere emissies mee te nemen die invloed hebben op de gezondheid van omwonenden. Denk bijvoorbeeld aan fijnstof, endotoxinen en geur bij veehouderijen, en aan gewasbeschermingsmiddelen in de akkerbouw. Deze stoffen kunnen gezondheidseffecten en onrust veroorzaken, vooral bij mensen die dichtbij wonen. • Biodiversiteit (p. 18) • We steunen het aanjagen van meer biodiversiteit; een groene omgeving draagt bij aan zowel fysieke als mentale gezondheid. Een aandachtspunt hierbij is dat sommige plantensoorten hooikoortsklachten kunnen veroorzaken. Bij de keuze van beplanting in de openbare ruimte is het daarom verstandig om hier rekening mee te houden. Voor bomen kan het LUMC Bomenkompas een handig hulpmiddel zijn. Zo combineren we biodiversiteit met gezondheidswinst. • Energietransitie (p. 26) • Bij het verduurzamen van woningen is het belangrijk om ook te kijken naar het binnenklimaat. Na-isolatie kan bijvoorbeeld leiden tot minder ventilatie, wat weer kan zorgen voor vochtproblemen, schimmelvorming en ophoping van schadelijke stoffen in huis. Dit kan gezondheidsklachten veroorzaken. • We adviseren om in de communicatie richting bewoners – en in het bijzonder huurders – expliciet aandacht te besteden aan het belang van ventilatie en een gezond binnenklimaat. Voorlichting, educatie en praktische adviezen kunnen hierbij helpen om gezondheidsrisico's te voorkomen en ervoor te zorgen dat mensen prettig in hun woning kunnen verblijven. • Klimaatadaptatie (p. 30/31) • Goed om te lezen dat er oog is voor het tegengaan van hittestress en het creëren van schaduw op fiets- en wandelroutes. Naast schaduw op routes is het ook belangrijk om voldoende schaduw te creëren in de openbare ruimte, op schoolpleinen, kinderopvanglocaties en bij sportverenigingen. • Naast fysieke maatregelen is ook gedragsverandering belangrijk. Een communicatiecampagne kan helpen om inwoners bewust te maken van de risico's van uv-straling van de zon en wat ze er zelf tegen kunnen doen. Het bekende advies "weren, kleren, smeren" is hierbij een krachtig en eenvoudig uitgangspunt. **Overkoepelend:** In het programma wordt bij diverse speerpunten en acties beschreven met welke partners er in- en extern samengewerkt wordt. We willen hierbij graag aangeven dat we vanuit GGD Fryslân ook graag meedenken bij relevante thema's. Daarnaast wordt er vanuit de Friese Preventieaanpak ook kennis ontsloten en worden goede voorbeelden van initiatieven gedeeld.	Hartelijk dank voor uw reactie op het programmaplan duurzaamheid. Wij waarderen dat u de tijd heeft genomen om met ons mee te lezen en uw advies aan ons door te geven. Hieronder reageren wij puntsgewijs op uw punten: • **Duurzaam landelijk gebied** Wij erkennen dat er in het landelijk gebied, naast broeikasgasreductie, ook andere emissies zijn om mee te nemen. Omdat we naast het programma Duurzaamheid ook aan een nog op te stellen programma Landelijk gebied werken, hebben we ervoor gekozen om de programma's af te bakenen. Vanuit het programma Duurzaamheid richten we ons op de uitstoot van broeikasgassen. Vanuit het nog op te stellen programma Landelijk gebied werken we aan een toekomstbestendig landelijk gebied. Hieronder ligt de startnotitie stikstof als basis waarin de onderwerpen die spelen in het landelijk gebied staan beschreven. Waaronder ook de emissies die u noemt. Vanuit het programma Duurzaamheid werken we nauw samen met het nog op te stellen programma Landelijk gebied, zodat de programma's elkaar versterken. • **Biodiversiteit** Voor het thema Biodiversiteit werken wij een Uitvoeringsplan Biodiversiteit uit. Wij nemen uw aandachtspunt over plantensoorten hierin mee. • **Energietransitie** Wij erkennen uw aandachtspunten. Met het OWO-energiebureau ondersteunen we inwoners bij verduurzamingsvraagstukken. Energiecoaches zijn er voor tips over kleine energiebesparende maatregelen en gedrag. Voor vraagstukken over isolatie en financiën zijn er Energieverkenners. Vanuit het OWO-energiebureau is ook aandacht voor het belang van goede ventilatie. Uw communicatieadvies nemen wij mee in het Uitvoeringsplan Educatie en bewustwording. • **Klimaatadaptatie** Wij erkennen uw advies. Daarom zetten wij vanuit het thema Klimaatadaptatie, naast voldoende schaduw op doorgaande fiets- en wandelroutes, in op het realiseren van voldoende koele, biodiverse openbare verblijfsplekken. Daarnaast hebben scholen de mogelijkheid om gebruik te maken van de subsidieregeling Groene schoolpleinen, waarmee zij hun schoolplein kunnen vergroenen. Uw communicatieadvies nemen wij mee in het Uitvoeringsplan Educatie en bewustwording. We stellen het zeer op prijs dat u graag meedenkt bij een aantal thema's. Wij hebben GGD Fryslân toegevoegd als samenwerkingspartner bij de volgende speerpunten: • Thema Sociale duurzaamheid, speerpunt 2, tabel wat gaan we daarvoor doen, kolom samenwerkingspartners extern; • Thema Sociale duurzaamheid, speerpunt 3 en 4, tabel wat gaan we daarvoor doen, actie Uitvoeringsplan Sociale Duurzaamheid, kolom samenwerkingspartners extern; • Thema Biodiversiteit, speerpunt 1, 2, 3, tabel wat gaan we daarvoor doen, actie Uitvoeringsplan Biodiversiteit, kolom samenwerkingspartners extern **Aanpassingen** GGD Fryslân is op drie plaatsen in het programmaplan toegevoegd als samenwerkingspartner.

Nr.	Liander	Reactie gemeente
9	Namens Liander dank ik u voor de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen op het Concept Programma Duurzaam Ooststellingwerf 2026-2030. Wij waarderen de genoemde samenwerking met Liander en de integrale aanpak van de gemeente op het gebied van duurzaamheid. Graag delen wij enkele aandachtspunten en aanbevelingen ter overweging. 1. Netcapaciteit als randvoorwaarde en samenwerking met netbeheerder De Regioanalyse onderstreept het belang van nauwe samenwerking tussen gemeente en netbeheerder bij de ruimtelijke en energie planologische keuzes. Door de huidige en verwachte netcongestie is het essentieel dat bij nieuwe woningbouw, bedrijventerreinen en verduurzamingsprojecten tijdig wordt afgestemd met Liander. Wij verzoeken om netcapaciteit en aansluitmogelijkheden expliciet als randvoorwaarde op te nemen bij de haalbaarheidsafweging van nieuwe projecten. Dit voorkomt vertragingen en zorgt voor realistische planning. 2. Netbewust laden, bouwen en flexibel gebruik Uit de Regioanalyse blijkt dat het netbewust laden van elektrische voertuigen en flexibel elektriciteitsgebruik de netimpact flink kan verlagen. Wij verzoeken om in het programma concrete maatregelen op te nemen die piekbelasting op het net verminderen, zoals het stimuleren van laden buiten piekuren voor personenvervoer en logistiek, het ondersteunen van slimme laadinfrastructuur, netbewuste nieuwbouw, het bevorderen van energieopslag bij bedrijven en huishoudens en het aftoppen van zonvermogen. Al deze maatregelen dragen bij aan een efficiënter gebruik van het bestaande net en voorkomt verdere congestie. 3. Zet in op een brede energiemix De Regioanalyse laat zien dat een brede energiemix, met naast zon ook wind, warmte en groen gas, de netimpact aanzienlijk kan beperken. Voor wat betreft groengas blijkt uit de regioanalyse dat er veel initiatieven zijn in de regio. De gemeente zou een verbindende rol kunnen spelen door vraag- en aanbod van groengas bij elkaar te brengen. Wij verzoeken om deze inzichten te verwerken in het programma en bij de uitrol van duurzame opwekprojecten te sturen op een optimale mix. 4. Ruimte reserveren voor energie-infrastructuur De Regioanalyse wijst op het belang van het tijdig reserveren van fysieke ruimte voor uitbreiding van het elektriciteitsnet, zowel ondergronds (kabels) als bovengronds (stations). Wij verzoeken om dit structureel te borgen in ruimtelijke plannen en vergunningverlening, zodat wij het elektriciteitsnet sneller kunnen uitbreiden. Wij denken graag mee over de verdere uitwerking van het programma en de vertaling naar concrete plannen.	Hartelijk dank voor uw reactie op het programmaplan duurzaamheid. Wij waarderen dat u gebruik heeft gemaakt van de mogelijkheid om een reactie in te dienen. Hieronder reageren wij op uw aandachtspunten en aanbevelingen. 1. Wij erkennen het belang om op tijd af te stemmen met Liander bij nieuwe woningbouw, bedrijventerreinen en verduurzamingsprojecten. Gebiedsontwikkelingen hebben een lange doorlooptijd. Wij zouden graag in een heel vroeg stadium (bijvoorbeeld bij aankoop van gronden) al van Liander willen weten of netcapaciteit beschikbaar is of kan komen. We zien dat dat op dit moment nog niet mogelijk is binnen de processen van Liander. Graag werken we met Liander samen aan het verder op elkaar afstemmen van processen, zodat netcapaciteit in de haalbaarheid meegewogen kan worden. 2. Het programmaplan is een programma op hoofdlijnen. Het beschrijft onze ambities en speerpunten voor de komende beleidsperiode. Voor het thema Energietransitie ligt er een Uitvoeringsplan Energietransitie Ooststellingwerf 2025-2030 dat in december 2024 is vastgesteld. De Regioanalyse is hiervoor als basis gebruikt. In het Uitvoeringsplan Energietransitie staan concrete acties geformuleerd per speerpunt. 3. Wij erkennen het belang van een brede energiemix. In het Uitvoeringsplan Energietransitie beschrijven wij hoe wij de energiemix in Ooststellingwerf voor ons zien. Ook groengas is hierin meegenomen. 4. We erkennen het belang van samenwerking om het elektriciteitsnetwerk uit te breiden en hiervoor te zoeken naar ruimte. Concrete omgevingsplanwijzigingen voeren we door. We gaan graag met u in gesprek over hoe we toekomstige uitbreidingen kunnen borgen. Een mogelijk eerste stap daarin, is een aanpassing van de omgevingsvisie op dit punt. Wij werken graag verder met u samen aan de uitvoering van het programmaplan. **Aanpassingen** Geen aanpassingen.

Nr.	Nederlandse Melkveehouders Vakbond afdeling Friesland	Reactie gemeente
10	Over de invloed van menselijk handelen (CO2 uitstoot) op het veranderende klimaat verschillen de meningen, ook binnen de wetenschap. In dit rapport wordt aangenomen dat de invloed van menselijk handelen heel erg groot is en is het terugdringen van CO2 de heilige graal. Als dit je uitgangspunt is, is het echter alleen zinvol om de CO2 uitstoot op wereldwijde schaal te bekijken. CO2 heeft geen lokale uitwerking. Het gaat om de totale CO2 uitstoot wereldwijd. Als je in deze gemeente activiteiten kunt ontplooien waarbij je iets produceert met een lagere foodprint dan dat deze activiteit elders plaats zal vinden lever je een grotere bijdrage dan dat je deze activiteit naar buiten je gemeentegrenzen dirigeert. Wat dat betreft straalt dit Programma Duurzaamheid een hoog gehalte postzegelpolitiek uit. Stuitend is het dan ook om op pagina 12 te lezen dat het stoppen van dierhouderijen door invloed van landelijke stoppersregelingen met gejuich onthaald wordt. Elk boerenerf is een ecosysteem op zich. De aanwezigheid van dieren en mest trekt insecten aan waar weer veel vogels op af komen zoals verschillende soorten zwaluwen. De risico's die het grote aantal stoppende veehouderijen in onze gemeente met zich mee brengt voor de biodiversiteit zien we niet terugkomen bij het hoofdstuk Biodiversiteit. In dit hoofdstuk wordt wel gesuggereerd dat de bodemgezondheid onder druk staat door het gebruik van schadelijke stoffen. Deze aanname wordt echter niet onderbouwd. Ditzelfde geldt voor de waterkwaliteit. Verder mist in dit hoofdstuk een stukje klimaatadaptatie. Een veranderend klimaat brengt nu eenmaal met zich mee dat er soorten verdwijnen, maar ook dat er andere soorten voor terug komen. De Nederlandse landbouwsector is altijd bezig met ontwikkeling, innovatie en verduurzaming. Bijvoorbeeld op het thema gewasbescherming is de laatste jaren veel vooruitgang geboekt met o.a. driftreductie en precisielandbouw. Het verdwijnen van effectieve gewasbeschermingsmiddelen en lagere doseringen betekend soms wel dat er vaker gespoten moet worden met veel minder werkzame stof. In de inleiding wordt een onderzoek aangehaald van het planbureau Friesland waarin aangegeven wordt dat 69% van de Friese inwoners zich zorgen maken om het gebruik van bestrijdingsmiddelen. Er lijkt hier dus een kennisleemte te zijn die waarschijnlijk ingevuld wordt met alarmerende en polariserende berichten uit de media. Het Programma Duurzaamheid zou dit op kunnen pakken bij het thema educatie door in samenwerking met landbouworganisaties betere voorlichting te geven over de ontwikkelingen in de agrarische sector en dan specifiek over gewasbescherming. Dit zou zorgen weg kunnen nemen bij inwoners en zo bij kunnen dragen aan de gezondheid onder het motto 'Men lijdt het meest aan het lijden dat men vreest'. Tot slot zou ik u er nog op willen wijzen dat u het binnen uw plannen bij de landbouw met name hebt over de uitstoot van CO2 en niet over de opname van CO2 van grasland en andere voedergewassen. Het zou bijvoorbeeld goed zijn om in bijlage 1 ook de CO2 opname per sector te vermelden. De landbouw wordt op deze manier ten onrechte in de hoek gezet van een sector die problemen veroorzaakt, terwijl het juist een sector is die problemen oplost. Voor vragen of opmerkingen over het verdere vervolg van het Programma Ooststellingwerf staan wij altijd open.	Hartelijk dank voor uw reactie op het programma duurzaamheid. Wij waarderen dat u de tijd heeft genomen om het programma te lezen en uw reactie met ons te delen. Hieronder reageren wij op uw inspraakreactie. Met het programma Duurzaamheid werken wij aan onze duurzaamheidsambitie om in 2030 CO_2 neutraal te zijn. We verwachten in 2030 op het gebied van energie CO_2 neutraal te zijn. Door landbouw, landgebruik en productie van materialen worden broeikasgassen uitgestoten, zoals methaan en CO_2. In dit programmaplan nemen we deze uitstoot ook mee, hiermee sluiten we aan bij de Europese en landelijke doelstellingen om in 2050 CO2 equivalent-neutraal1 te zijn. De totale uitstoot van CO_2-equivalenten in gemeente Ooststellingwerf was 310 kton2 in 2021. In de tabel in bijlage 1 van het programmaplan is te zien hoeveel uitstoot van CO_2-equivalenten uit welke sector komt in 1990 en 2021. U stelt dat het goed zou zijn om ook de CO_2 opname voor de landbouw te vermelden. Wij zijn het met u eens en daarom willen we met een jaarlijkse monitor de reductie van uitstoot van broeikasgassen vanuit landbouw en landgebruik inzichtelijk maken. Deze jaarlijkse monitor is opgenomen als meetbaar doel onder het thema Duurzaam landelijk gebied. U stelt in uw reactie dat wij op pagina 12 het stoppen van dierhouderijen door invloed van landelijke stoppersregelingen met gejuich onthalen. Dit is feitelijk onjuist. De passage op pagina 12 onder speerpunt 1 luidt: **1. In het landelijk gebied van Ooststellingwerf is de uitstoot van broeikasgassen teruggebracht.** In het landelijk gebied spelen veel ontwikkelingen die invloed hebben op het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen. Zo wordt in het Fochteloërveen door kadeherstel het veengebied vernat. Een deel van de dierhouderijen stoppen door invloed van landelijke stoppersregelingen. Ook zijn er veel initiatieven voor vergisting van mest. Tenslotte zijn er initiatieven voor andere teelten waarmee CO_2 opgeslagen wordt in materialen. Dit alles heeft invloed op de uitstoot of afvang van broeikasgassen. Wij monitoren de ontwikkelingen. We informeren over de mogelijkheden om de uitstoot van broeikasgassen terug te dringen. Bijvoorbeeld over de bodem en gewassen die CO_2 kunnen binden en opslaan in organisch materiaal. De zin 'een deel van de dierhouderijen stoppen door invloed van landelijke stoppersregelingen', is onderdeel van een feitelijke opsomming van ontwikkelingen die spelen in het gebied en invloed hebben op het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen. In het themahoofdstuk Biodiversiteit mist u de onderbouwing voor de zin "De bodemgezondheid staat onder druk door het gebruik van schadelijke stoffen". Dit mist u ook bij de alinea over waterkwaliteit. Wij zijn het met u eens dat hier onderbouwende bronnen missen. In het definitieve programmaplan hebben we onderbouwende bronnen toegevoegd in deze alinea. Wij ondersteunen uw punt dat er een raakvlak is tussen de thema's Biodiversiteit en Klimaatadaptatie. We nemen in het themahoofdstuk Biodiversiteit in de kolom 'raakvlakken thema's' van de tabel 'wat gaan we daarvoor doen' het thema Klimaatadaptatie op.

		In de inleiding van het programmaplan in de paragraaf ‘Uitdagingen’, benoemen wij de ervaring van inwoners voor de uitdaging ‘klimaatverandering gaat door’. De ervaring van de inwoners is gemeten door het Planbureau Fryslân. Aan inwoners is gevraagd over welke ontwikkelingen in de natuur en het landschap men zich zorgen maakt. 69% van de inwoners uit regio Zuidoost Friesland geeft hier het gebruik van bestrijdingsmiddelen aan. U trekt hieruit de conclusie dat er hier een kennisleemte lijkt te zijn die waarschijnlijk ingevuld wordt door alarmerende en polariserende berichten uit de media. En doet de suggestie dat het programma Duurzaamheid dit op zou kunnen pakken bij het thema educatie door in samenwerking met landbouworganisaties betere voorlichting te geven over de ontwikkelingen in de agrarische sector en dan specifiek over gewasbescherming. U stelt dat dit zorgen weg zou kunnen nemen bij inwoners. Naast het programma Duurzaamheid, werken we met een nog op te stellen programma Landelijk gebied. Daarom hebben we ervoor gekozen om de programma’s af te bakenen. Vanuit het programma Duurzaamheid richten we ons op de uitstoot van broeikasgassen. Vanuit het nog op te stellen programma Landelijk gebied werken we aan een toekomstbestendig landelijk gebied. Hieronder ligt de startnotitie stikstof als basis waarin de onderwerpen die spelen in het landelijk gebied staan beschreven. Waaronder ook gewasbeschermingsmiddelen. Uw suggestie nemen wij mee in het nog op te stellen programma Landelijk gebied. **Aanpassingen** In het themahoofdstuk Biodiversiteit zijn twee bronnen toegevoegd. De raakvlakken tussen de thema’s Biodiversiteit en Klimaatadaptatie zijn toegevoegd.

5. Lijst van wijzigingen

5.1. Aanpassingen naar aanleiding van de inspraakreacties
Uit de inspraakreacties volgen een aantal aanpassingen. In onderstaande tabel zijn de aanpassingen weergegeven.

Nr.	Aanpassing in hoofdstuk/paragraaf	Was	Is
4	Hoofdstuk Sociale duurzaamheid, paragraaf wat gaan we daarvoor doen, speerpunt 2, kolom samenwerking extern	Kunst & COO, Scala, Bibliotheek Zuidoost-Fryslân, Klimaatgesprekken, kunst- en cultuurorganisaties, ELAN Zuidoost Friesland, Energiecoöperatie de Eendracht	Kunst & COO, Scala, Bibliotheek Zuidoost-Fryslân, Klimaatgesprekken, kunst- en cultuurorganisaties, ELAN Zuidoost Friesland, Energiecoöperatie de Eendracht, Gebiedscoöperatie Zuidoost Friesland
4	Hoofdstuk Biodiversiteit, paragraaf wat gaan we daarvoor doen, actie Uitvoeringsplan Biodiversiteit, kolom samenwerking extern	Inwoners, boeren, natuur- en milieuorganisaties, ELAN Zuidoost Friesland	Inwoners, boeren, natuur- en milieuorganisaties, ELAN Zuidoost Friesland, Gebiedscoöperatie Zuidoost Friesland
4	Hoofdstuk Biodiversiteit, paragraaf wat gaan we daarvoor doen, actie Uitvoeringsplan Educatie en Bewustwording, kolom samenwerking extern	Inwoners, ondernemers, Kennisconsortium Bodem, Biosintrum, ELAN Zuidoost Friesland	Inwoners, ondernemers, Kennisconsortium Bodem, Biosintrum, ELAN Zuidoost Friesland, Gebiedscoöperatie Zuidoost Friesland
5	Hoofdstuk Sociale Duurzaamheid, paragraaf wat gaan we daarvoor doen, speerpunt 3, actie Uitvoeringsplan Sociale duurzaamheid, kolom samenwerking extern	Scala, woningcorporaties, inwoners, ELAN Zuidoost Friesland	Scala, woningcorporaties, inwoners, ELAN Zuidoost Friesland, stichting De Kleine Boerderij
5	Hoofdstuk Sociale duurzaamheid, paragraaf wat gaan we daarvoor doen, speerpunt 3, actie Uitvoeringsplan Educatie en bewustwording, kolom samenwerking extern	Scala, Biosintrum, inwoners, ELAN Zuidoost Friesland	Scala, Biosintrum, inwoners, ELAN Zuidoost Friesland, stichting De Kleine Boerderij
6	Hoofdstuk Klimaatadaptatie, paragraaf onze speerpunten, speerpunt 1		Voetnoot toegevoegd: Leefbare dorpen met aandacht voor voldoende groen, koelte en waterberging, hebben een positief effect op het waterverbruik. In een koelere omgeving verdampt minder water uit de bodem of gewas. Ook wordt er in een koelere omgeving minder water verbruikt door consumenten, inwoners en bedrijven. Meer waterberging en daarmee infiltratie zorgt voor aanvulling van grondwatervoorraden en draagt daarmee bij aan de continuïteit voor het kunnen winnen van drinkwater. Bron: inspraakreactie Vitens 5 november 2025.

6	Hoofdstuk Klimaatadaptatie, paragraaf onze speerpunten, speerpunt 2		Voetnoot toegevoegd: Het grootste deel van het oppervlakte van gemeente Ooststellingwerf heeft een agrarische bestemming. Het vasthouden en bergen van water op dit grote oppervlak heeft uiteindelijk meer resultaat voor de aanvulling van de grondwatervoorraad door infiltratie, dan op het oppervlak voor wonen of bebouwing. Ook voor het aandeel bos en natuur is het vasthouden van water belangrijk, zeker om drogere periodes te kunnen weerstaan. Voor de continuïteit van het kunnen leveren van drinkwater is dit thema erg belangrijk voor Vitens. Bron: inspraakreactie Vitens, 5 november 2025.
6	Hoofstuk Klimaatadaptatie, paragraaf onze speerpunten, speerpunt 3		Voetnoot toegevoegd: Klimaatbestendige nieuwbouw heeft uiteindelijk ook een positief effect op de waterbalans. Meer infiltratie van regenwater door afkoppeling van het riool en onder andere aanleg van gescheiden rioolstelsels dragen ook bij aan een vergrote infiltratie van water in de bodem. En vullen daardoor de grondwatervoorraad weer aan. Aanpassingen in nieuwbouw die zorgen voor meer koelte dragen (gering) ook bij aan iets lager waterverbruik. Bron: inspraakreactie Vitens, 5 november 2025.
6	Hoofdstuk Biodiversiteit, paragraaf wat gaan we daarvoor doen, actie Uitvoeringsplan Biodiversiteit, kolom raakvlakken thema's	Duurzaam landelijk gebied, Sociale duurzaamheid	Duurzaam landelijk gebied, Sociale duurzaamheid, Klimaatadaptatie
8	Hoofdstuk Sociale duurzaamheid, paragraaf wat gaan we daarvoor doen, speerpunt 2, kolom samenwerkingspartners extern	Kunst & COO, Scala, Bibliotheek Zuidoost-Fryslân, Klimaatgesprekken, kunst- en cultuurorganisaties, ELAN Zuidoost Friesland, Energiecoöperatie de Eendracht	Kunst & COO, Scala, Bibliotheek Zuidoost-Fryslân, Klimaatgesprekken, kunst- en cultuurorganisaties, ELAN Zuidoost Friesland, Energiecoöperatie de Eendracht, Gebiedscoöperatie Zuidoost Friesland, GGD Fryslân
8	Hoofdstuk Sociale duurzaamheid, paragraaf wat gaan we daarvoor doen, speerpunt 3 en 4, actie Uitvoeringsplan Sociale Duurzaamheid, kolom samenwerkingspartners extern	Scala, woningcorporaties, inwoners, ELAN Zuidoost Friesland	Scala, woningcorporaties, inwoners, ELAN Zuidoost Friesland, stichting De Kleine Boerderij, GGD Fryslân
8	Hoofdstuk Biodiversiteit, paragraaf wat gaan we daarvoor doen, actie Uitvoeringsplan Biodiversiteit, kolom samenwerkingspartners extern	Inwoners, boeren, natuur- en milieuorganisaties, ELAN Zuidoost Friesland	Inwoners, boeren, natuur- en milieuorganisaties, ELAN Zuidoost Friesland, Gebiedscoöperatie Zuidoost Friesland, GGD Fryslân
10	Hoofdstuk Biodiversiteit, paragraaf onze speerpunten, speerpunt 3	Een gezonde bodem helpt bij het tegengaan van de gevolgen van klimaatverandering, zoals wateroverlast en droogte. Daarnaast levert een gezonde bodem voedingsstoffen voor de productie van gezonde gewassen en gezond voedsel, houdt het water vast, zuivert water en levert schoon drink- en oppervlaktewater. Een gezonde bodem kent veel biodiversiteit en vormt de basis voor een grote hoeveelheid biodiversiteit boven de grond. De bodemgezondheid staat onder druk door het gebruik van schadelijke stoffen.	Bij onderstaande zin bron toegevoegd met voetnoot: De bodemgezondheid staat onder druk door het gebruik van schadelijke stoffen. Bron: Hartmann, M., Six, J. Soil structure and microbiome functions in agroecosystems. Nat Rev Earth Environ **4**, 4–18 (2023), Soil structure and microbiome functions in agroecosystems | Nature Reviews Earth & Environment

10	Hoofdstuk Biodiversiteit, paragraaf wat gaan we daarvoor doen, actie Uitvoeringsplan Biodiversiteit, kolom raakvlakken thema's	Duurzaam landelijk gebied, Sociale duurzaamheid	Duurzaam landelijk gebied, Sociale duurzaamheid, Klimaatadaptatie

5.2. Ambtelijke wijzigingen
Er zijn een aantal ambtelijke wijzigingen. In onderstaande tabel zijn de aanpassingen weergegeven.

Aanpassing in hoofdstuk/paragraaf	Was	Is
Inleiding, paragraaf context, kopje we scherpen aan waar nodig	Het gaat om de thema's Biodiversiteit, Duurzaam landelijk gebied en Sociale duurzaamheid. De thema's Biodiversiteit en Duurzaam landelijk gebied zijn geen nieuwe thema's: we werken hier nu ook al aan.	Volgorde aangepast in aansluiting op opbouw stuk: Het gaat om de thema's Duurzaam landelijk gebied, Sociale duurzaamheid en Biodiversiteit. De thema's Duurzaam landelijk gebied en Biodiversiteit zijn geen nieuwe thema's: we werken hier nu ook al aan.
Inleiding, paragraaf wettelijke kaders	In de Klimaatwet staat dat we in 2030 minstens 55% van onze uitstoot van broeikasgassen gereduceerd moeten hebben ten opzichte van 1990. De Green Deal kijkt nog breder: hier gaat het onder andere over klimaatactie, circulaire economie, biodiversiteit en duurzame landbouw.	Geactualiseerd: In de Klimaatwet staat dat we in 2030 minstens 55% van onze uitstoot van broeikasgassen gereduceerd moeten hebben ten opzichte van 1990. De Europese Raad heeft in november 2025 ingestemd met een klimaatdoel van 90% emissiereductie in 2040. De Green Deal kijkt nog breder: hier gaat het onder andere over klimaatactie, circulaire economie, biodiversiteit en duurzame landbouw.
Inleiding, paragraaf relatie programma landelijk gebied	In het eerste kwartaal van 2025 is er voor het Landelijk gebied een programma opgestart.	Geactualiseerd: In het eerste kwartaal van 2025 is er gestart met de oriëntatie op het inrichten van een programma voor het Landelijk gebied.
Hoofdstuk Duurzaam landelijk gebied, inleidende tekst	Naast het programma Duurzaamheid wordt vanuit het programma Landelijk gebied gewerkt aan een toekomstbestendig landelijk gebied.	Geactualiseerd: Naast het programma Duurzaamheid wordt vanuit het nog op te stellen programma Landelijk gebied gewerkt aan een toekomstbestendig landelijk gebied.
Hoofdstuk Circulaire samenleving, paragraaf onze speerpunten, speerpunt 1, kader met voorbeeld Wat doen we al	Circulariteit: hergebruiken van materialen of afval voorkomen. Bijvoorbeeld het kiezen voor straatstenen die al eerder zijn gebruikt.	Tekstuele aanpassing: Circulariteit: zoveel mogelijk hergebruik van materialen en het voorkomen van afval. Bijvoorbeeld waar mogelijk het kiezen voor straatstenen die al eerder zijn gebruikt.
	Klimaatadaptatie: de opdracht draagt bij aan een omgeving die beter om kan gaan met hitte, droogte of extreme regen. Bijvoorbeeld door waterdoorlatende bestrating toe te passen.	Tekstuele aanpassing Klimaatadaptatie: de opdracht draagt bij aan een omgeving die beter om kan gaan met hitte, droogte of extreme regen. Bijvoorbeeld door op steeds meer plekken te kiezen voor open parkeerplaatsen met graskeien.

	Sociale waarde: mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt krijgen via de inkoopopdracht een kans op werk of ontwikkeling. Bijvoorbeeld door te eisen dat een leverancier ook mensen in dienst neemt die moeilijker aan werk komen.	Tekstuele aanpassing Sociale waarde: mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt krijgen via de inkoopopdracht een kans op werk of ontwikkeling. Bijvoorbeeld door erop te sturen dat een leverancier ook mensen in dienst neemt die moeilijker aan werk komen.
Circulaire samenleving: wat gaan we daarvoor doen Kolom tabel: Samenwerking extern	Kennis- en onderwijsinstellingen, Biosintrum, Omrin, ondernemers, inwoners	Per abuis stond Vereniging Circulair Fryslân hier niet bij: Kennis- en onderwijsinstellingen, Biosintrum, Omrin, Vereniging Circulair Fryslân, ondernemers, inwoners
Hoofdstuk Energietransitie, paragraaf onze speerpunten, speerpunt 1, kader met voorbeeld Wat doen we al?	Eind 2024 waren er 276 aanvragen ingediend.	Geactualiseerd: Halverwege november 2025 waren er 833 aanvragen ingediend voor de gemeentelijke subsidie.
Hoofdstuk Energietransitie, paragraaf onze speerpunten, speerpunt 3, kader met voorbeeld Wat doen we al?	In 2025 wordt samen met onder meer Liander de inzet van de thuisbatterijen beoordeeld. We kijken of de thuisbatterij balans in het netwerk creëert en of het gebruik van duurzaam opgeslagen energie op momenten dat de zon niet schijnt een positieve meerwaarde geeft aan de inzet van de thuisbatterij.	Geactualiseerd: In 2025 is de inzet van thuisbatterijen, samen met onder meer Liander, beoordeeld. Uit de beoordeling blijkt dat het afgesproken tijdsvenster ervoor zorgt dat de thuisbatterijen pieken niet verergeren. Verder onderzoek is nodig om te bepalen of pieken ook actief verlaagd kunnen worden. Die aanpak staat nog in de kinderschoenen, maar is de richting waarin we willen ontwikkelen.
Hoofdstuk Participatie, tweede alinea		Zin met verwijzing naar bijlage toegevoegd: Een beschrijving van het proces van totstandkoming van het programmaplan inclusief participatie is opgenomen in de bijlage (link).
Hoofdstuk Participatie, derde alinea	In mei 2025 is de Adviesraad Sociaal Domein gevraagd om een formeel advies uit te brengen op dit programmaplan. In dezelfde periode is het programmaplan gedeeld met een aantal samenwerkingsorganisaties. Welzijnsorganisatie Scala, vereniging Kunst & COO, de Friese Milieufederatie, ELAN Zuidoost Friesland, Gebiedscoöperatie Zuidoost Friesland en energiecoöperatie de Eendracht zijn gevraagd om te op het concept programmaplan. ELAN Zuidoost Friesland en energiecoöperatie de Eendracht hebben hier gebruik van gemaakt. Alle reacties zijn verwerkt in de zienswijze- en reactienota die toegevoegd is als bijlage. Na besluitvorming door de gemeenteraad wordt het programmaplan zes weken ter inzage gelegd en kan iedereen een zienswijze indienen op het programmaplan.	Geactualiseerd en tekstueel aangescherpt: In mei 2025 is de Adviesraad Sociaal Domein gevraagd om een formeel advies uit te brengen op dit programmaplan. In dezelfde periode is het programmaplan gedeeld met een aantal samenwerkingsorganisaties. Deze adviezen en reacties zijn verwerkt in de adviezen en reactienota die toegevoegd is als bijlage. Na besluitvorming door de gemeenteraad is het programmaplan zes weken ter inzage gelegd. Van 30 september 2025 tot en met 10 november 2025 kon iedereen een inspraakreactie indienen op het programmaplan. Er zijn tien inspraakreacties ingediend. Deze zijn verwerkt in een Eindverslag Inspraakreacties.

Hoofstuk Monitoring en borging, tweede alinea	**Dit programmaplan is tot stand gekomen in samenwerking met veel collega's van verschillende afdelingen en beleidsvelden** Per thema hebben we in het programmaplan inzichtelijk gemaakt met welke beleidsvelden we samenwerken in de uitvoering. De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van acties is dus over meerdere beleidsvelden en budgetten verdeeld. Een integrale en gezamenlijke aanpak is daarom belangrijk. Dit bewaken we in de planning en control cyclus, specifiek de programmabegroting en de jaarrekening, waarin we de samenwerking met de andere afdelingen opzoeken.	Tekstuele aanpassing **Dit programmaplan is tot stand gekomen in samenwerking met veel collega's van verschillende teams en beleidsvelden** Per thema hebben we in het programmaplan inzichtelijk gemaakt met welke beleidsvelden we samenwerken in de uitvoering. De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van acties is dus over meerdere beleidsvelden en budgetten verdeeld. Een integrale en gezamenlijke aanpak is daarom belangrijk. Dit bewaken we in de planning en control cyclus, specifiek de programmabegroting en de jaarrekening, waarin we de samenwerking met de andere teams opzoeken.
Hoofstuk Financieel kader en risico's, tweede alinea	Daarom hebben we bij de jaarrekening 2024 ook voorgesteld om het resterende incidentele budget van het programma Duurzaamheid toe te voegen aan een reserve programma Duurzaamheid (onderdeel van de algemene reserve). Hier kunnen tijdens de looptijd van het programma kosten uit worden gedekt.	Geactualiseerd: Daarom hebben we bij de jaarrekening 2024 ook voorgesteld om het resterende incidentele budget van het programma Duurzaamheid toe te voegen aan een reserve programma Duurzaamheid (onderdeel van de algemene reserve). Bij de jaarrekening 2025 gaan we een vergelijkbaar voorstel doen voor het resterende budget het programma Duurzaamheid 2025. Hier kunnen tijdens de looptijd van het programma kosten uit worden gedekt.
Hoofstuk Financieel kader en risico's, derde alinea	**Een groot deel van de personele inzet voor het programma wordt gedekt uit de tijdelijke regeling capaciteit decentrale overheden voor klimaat- en energiebeleid (CDOKE).** De VNG heeft gemeenten recent geïnformeerd over de uitkomsten overhedenoverleg en voorjaarsnota. Op basis van deze informatie gaan we ervan uit dat het reguliere budget dat we de afgelopen jaren ontvingen (ongeveer € 530.000 per jaar) tot en met 2030 wordt gecontinueerd met een korting van 10%. Deze korting wordt gehanteerd vanwege de overheveling van de specifieke uitkering naar het gemeentefonds. Dit budget wordt niet geïndexeerd en ook niet verhoogd voor de aanvullende taken op het gebied van klimaat en energie, die gemeenten inmiddels hebben gekregen. In de bijlage financieel overzicht is af te lezen dat er voor 2025 € 1.311.000 beschikbaar is. Door te schuiven met budgetten (het budget in jaar x mag benut worden tot en met jaar x+2) verwachten we elk jaar ongeveer € 635.000 beschikbaar te hebben.	Geactualiseerd: Een groot deel van de personele inzet voor het programma wordt gedekt uit de tijdelijke regeling capaciteit decentrale overheden voor klimaat- en energiebeleid (CDOKE). Voor 2025 is € 1.311.000 beschikbaar. In de septembercirculaire 2025 is aangegeven dat ons budget voor 2026 € 935.000 bedraagt en dat voor de jaren daarna tot en met 2030 een vergelijkbaar budget beschikbaar is.
Hoofstuk Financieel kader en risico's, kopje vierde alinea	We zien de laatste maanden een terugloop in het aantal verstrekte duurzaamheidsleningen	We zien een terugloop in het aantal verstrekte duurzaamheidsleningen

Bijlage 2 – Totstandkoming programmaplan		Toevoeging: • Tijdens de open dag van de gemeente op 24 mei 2025 is aan inwoners gevraagd welke van de zes thema's als eerste opgepakt moet worden. In totaal hebben 43 inwoners gestemd en de volgende prioriteit voor de uitvoering aangegeven: Sociale duurzaamheid: 22 stemmen, Biodiversiteit: 7 stemmen, Duurzaam landelijk gebied: 4 stemmen, Klimaatadaptatie: 4 stemmen, Circulaire samenleving: 3 stemmen, Energietransitie: 3 stemmen. Wij hebben deze prioritering meegenomen in de planning van het uitwerken van de uitvoeringsplannen.
Bijlage 2 – Totstandkoming programmaplan	In juni 2025 zijn het advies van de Adviesraad en de inspraakreacties ontvangen en verwerkt in een zienswijze- en reactienota. Eventuele aanpassingen naar aanleiding van de reacties zijn in dit uiteindelijke plan verwerkt.	Tekstuele aanpassing: • In juni 2025 zijn het advies van de Adviesraad en de inspraakreacties ontvangen en verwerkt in een adviezen en reactienota. Eventuele aanpassingen naar aanleiding van de reacties zijn in dit uiteindelijke plan verwerkt.
Bijlage 2 – Totstandkoming programmaplan		Toevoeging: • In september 2025 heeft de gemeenteraad besloten het programmaplan vrij te geven voor inspraak. • Van 30 september 2025 tot en met 10 november 2025 lag het programmaplan ter inzage voor inspraak. • In november 2025 zijn de inspraakreacties verwerkt en een aantal wijzigingen doorgevoerd in het definitieve programmaplan.
Bijlage 3 – Wettelijke kaders	**Europese Klimaatwet** De Europese Klimaatwet stelt dat de Europese Unie (hierna EU) in 2050 klimaatneutraal moet zijn. De Europese Klimaatwet is in juni 2021 officieel aangenomen en in werking getreden. Deze wet bevat bindende (tussen)doelen, zoals het verminderen van de netto-uitstoot van broeikasgassen met minstens 55% in 2030 vergeleken met 1990. De Klimaatwet is verder uitgewerkt in het wetgevingspakket "Fit for 55", dat ook is vastgesteld.	Actualisatie: **Europese Klimaatwet** De Europese Klimaatwet stelt dat de Europese Unie (hierna EU) in 2050 klimaatneutraal moet zijn. De Europese Klimaatwet is in juni 2021 officieel aangenomen en in werking getreden. Deze wet bevat bindende (tussen)doelen, zoals het verminderen van de netto-uitstoot van broeikasgassen met minstens 55% in 2030 vergeleken met 1990. De Europese Raad heeft begin november 2025 ingestemd met herziening van de klimaatwet met doelen voor 2040: een netto-reductie van 90% van de broeikasgasemissies ten opzichte van 1990. De Klimaatwet is verder uitgewerkt in het wetgevingspakket "Fit for 55", dat ook is vastgesteld. Bij de toegevoegde zin is een voetnoot toegevoegd: Raad stemt in met nieuw Europees klimaatdoel voor 2040: 90% emissiereductie - Europa decentraal

Bijlage 4 - Beleidskaders	Beleidskaders in ontwikkeling: • Accommodatiebeleid (vaststelling verwacht in 2025); • Water- en Rioleringsprogramma (vaststelling verwacht in 2025);	Verplaatst naar opsomming bestaand beleid: • Accommodatiebeleid 2025-2050 • Water- en Rioleringsprogramma 2025-2029
Bijlage 4 – Beleidskaders	• Duurzame mobiliteitsvisie (vaststelling verwacht eind 2025); • Toekomstvisie Ooststellingwerf (vaststelling verwacht eind 2025).	• Mobiliteitsvisie Ooststellingwerf 2026-2031 – Duurzaam op weg (vaststelling verwacht eind 2025); • Toekomstvisie 2040 Ooststellingwerf (vaststelling verwacht eind 2025).
Bijlage 8 – Financieel overzicht		Tabel is geactualiseerd.
Bijlage 9 – Zienswijze en reactienota, titel	Zienswijze en reactienota	Tekstuele aanpassing: Adviezen en reactienota
Bijlage 10 – Toekomstwensen voor de kinderen in Ooststellingwerf		Toegevoegd